

УДК 316.344.42:172.15

Горбань О.,*професор кафедри філософії**Київського університету імені Бориса Грінченка,**доктор філософських наук, професор*ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ
ІДЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ

Сучасне українське суспільство, проходячи транзитно фазу свого розвитку, є проблемним по своїй суті. Об'єктивно зумовлена і суб'єктивно реалізована зміна його складових елементів неминує втягує людину в стан соціально-психологічної дезінтеграції, яка може спричинити кризу не тільки соціально-економічних параметрів суспільства, а й духовно-моральну. На цьому етапі трансформації соціуму важливо визначитися з вектором його розвитку та сформуванню засадничі основи визначальної його (розвитку) ідеології.

Нинішній період в історії української державності позначений випробуванням реформою всієї системи державного та суспільного устрою, яка виявилася основою затяжної суспільно-політичної кризи. Загострення політичного протистояння вимагає ґрунтовних наукових досліджень, громадської дискусії, визначення та кристалізації справжніх пріоритетів і цінностей української спільноти. Особливої уваги та вивчення потребують моральні засади державницького мислення особи, розуміння кожним не лише обов'язку, а й внутрішньої відповідальності за свій внесок у суспільне життя, за власну долю. Оскільки саме патріотизм є установкою на соборність, то духовне об'єднання українців навколо його формування як спільної і важливої справи є запорукою розбудови демократичної, заможної української держави.

Наразі у сучасній Україні тема патріотизму стала однією з дискусійних. Теперішній стан вивчення цієї проблеми передбачає надзвичайно широкий діапазон проблематики з різних галузей гуманітарного знання — від пошуку нових моделей соціальної і політичної взаємодії особи та влади в умовах демократичної трансформації українського

суспільства до формування специфічних національних форм прояву патріотичної ідеології та формування культури патріотизму. Тому нагальною потребою наукових досліджень є пошук суб'єкта, здатного сформувати ідеологію національного патріотизму.

Сьогодні проблемна ситуація полягає в тому, що стара шкала ціннісних орієнтирів вже не працює, а нова ще не сформувалася [1, 6–29]. Ситуація ускладнюється реальністю процесів глобалізації світу, становленням інформаційного суспільства, загостренням глобальних проблем, спробами формування «нового мислення», нової патріотичної ідеї. У пошуках реального суб'єкта такого мислення дослідники звертаються до проблеми інтелігенції. Знову актуалізуються питання про її потенціал, призначення або покликання [2, 4–11; 4, 3–9].

Питання інтелігенції сьогодні є актуальним не стільки саме по собі, скільки з приводу її здатності бути ідеологом та вдохновителем патріотичної ідеї. Традиційно вважається, що саме інтелігенція є духовним наставником, «поводирем», ідеологом тієї частини суспільства, яка здатна, з одного боку, до формування суспільних відносин на основі виховання якостей патріотизму в людини, а з іншого — до динамічного розвитку сучасного суспільства шляхом вільного вибору індивідумом свого місця в цьому суспільстві на основі конкуренції та законності.

Дослідницька практика різних дискурсів запропонувала цілу низку роздумів про те, що таке інтелігенція, який вона має потенціал і наскільки їй посильне завдання вирішити проблему формування нової ідеології патріотизму в умовах сучасного транзитивного суспільства, в якому історичні виклики чекають своїх гідних відповідей. При цьому, як правило, залишалося відкритим питання про дієздатність цього шару суспільства. Аналізуючи накопичений досвід, можна дійти висновку про те, що дослідницька практика стикнулася з феноменом, про який вже склалися різні уявлення за відсутності стійкого поняття щодо визначеності, зумовленості та цілісності образу інтелігенції.

При вивченні інтелігенції виділяють два чіткі структурні елементи її іміджу — освіта і моральна чистота, висока моральність.

Уявлення про вітчизняну інтелігенцію спочатку було синонімом колективної совісті, просвітництва та просвітительського патріотизму. Вітчизняна інтелігенція розумілася як згуртована група

патріотично налаштованих інтелектуально розвинених людей, об'єднаних спільною опозиційністю щодо істеблішменту, влади. Інтелігент — людина високої ідеї, яка присвятила себе турботам про спільну справу, служінню Батьківщині на засадах правди, істинності, справедливості.

Вітчизняна інтелігенція пройшла шлях становлення як суб'єкта суспільного життя, здатного формувати громадську думку, впроваджувати ідеї патріотизму через освіту та виховання.

За весь період осмислення феномену інтелігенції у вітчизняній філософській традиції можна виділити два напрями в розумінні цього поняття — функціональний і ціннісний [3, 17]. Функціональний є найбільш розроблений і впливає із соціально-економічного визначення. Мається на увазі сукупність людей, пов'язаних створенням, збереженням і поширенням ідеальних об'єктів або професійним заняттям, в тому числі як ідеологів суспільства. Ціннісне визначення має на увазі не тільки пізнавальні процеси, а й глибоке осмислення і внутрішнє переживання моральних цінностей, рефлексивність, здатність бути «совістю нації», еталоном патріотичного служіння Батьківщині.

Функція інтелігенції — внесення раціональності в соціальне і духовне життя суспільства. Ціннісна складова інтелігенції — ставлення до патріотизму як до головної цінності й на цій основі спроба перебудувати суспільство, спираючись на раціональні уявлення про ідеальне суспільство, або прагнення до синтезу нових знань і традиційного укладу життя.

У рамках такого підходу виникає зовсім нове визначення інтелігенції як соціокультурного масиву, змушеного прийняти на себе роль об'єктивного агента внесення елемента раціональної самоорганізації в соціальне і духовне життя суспільства. Цей підхід дає змогу глибше зрозуміти сутність інтелігентності та поставити знак рівності між поняттями «інтелігентний» та «патріотичний». «Тлумачний словник» дає пояснення інтелігентності як володіння великою внутрішньою культурою. Це — духовний досвід індивіда й всього людства, який, на думку Ю.М. Лотмана, образно іменується «екологією людської душі». Перше, що характеризує інтелігентну людину, — це бажання зрозуміти іншого, прагнення увійти в його становище. Як зауважив академік М.М. Моїсєєв, необхідна «апріорна доброзичливість», спочатку добре ставлення до людини.

Слід зазначити, що співчуття інтелігента має носити активний характер. Особливо важлива активна діяльність у громадському, патріотичному плані. Патріотична громадянськість — один з найважливіших атрибутів вченого-інтелігента. Серед форм активної громадянської участі виділимо просвіту, патріотичне виховання, поширення наукових знань, меценатство, патріотичну політичну активність.

Інтелігент як патріот — служить, а не обслуговує. Формуючи власні та суспільні ідеї патріотизму, інтелігент спирається на совість і веління морального закону. Інтелігенція є специфічним соціальним явищем з орієнтиром на здійснення подвигу. Нормою відносин інтелігента з навколишнім середовищем є спілкування в системі «суб'єкт — суб'єкт», де «інший» є самоцінністю, а не об'єктом маніпулювання.

Інтелігент — це завжди претензія на еталон. Як правило, це патріот-просвітитель з орієнтиром на здобуття істини, яка робить людину вільною. Інтелігент — це сполучна ланка історичного і соціального часу. Як особливий посередник між майбутнім і минулим інтелігент перебуває на дистанції з теперішнім часом, є критиком (опонентом) сьогодення з позицій ідеолога та представника передової патріотичної думки [5, 292–300].

Саме на такі завдання з формування національного патріотизму висвітлено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, де як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу. Формування патріотичної свідомості й самосвідомості у громадян України має бути одним із головних завдань громадянського і національного виховання.

Виходячи з ролі та місця вітчизняної інтелігенції, можемо виділити її можливості як суб'єкта формування ідеології патріотизму в таких аспектах:

- науковому — вчений-інтелігент досліджує патріотизм як соціально-історичний феномен, позначений, з одного боку, природною прив'язаністю людини до рідної землі, а з іншого — політичними, соціальними, економічними та іншими особливостями конкретного соціуму;
- соціальному — інтелігент здатен сформуванати в суспільстві установку про патріотизм як соціально-моральну цінність, яка відображає ставлення людини до Батьківщини;
- психолого-педагогічному — освітня інтелігенція є суб'єктом формування патріотизму як комплексної моральної якості в суспільстві.

Ці аспекти дають змогу вирізнити основні напрями формування патріотичної ідеології, які можна визначити як принципи патріотизму. Принцип патріотизму — це одна з форм вираження духовних, моральних та ідеологічних вимог, що в найбільш загальному вигляді розкривають зміст служіння Батьківщині в сучасному суспільстві. Він визначає основні вимоги, що стосуються характеру служіння Батьківщині, забезпечення єдності інтересів особистості, колективу, відносин між людьми в соціумі, державі, визначають загальний напрям діяльності індивіда і лежать в основі приватних, конкретних норм поведінки [6, 73]. Вони є критерієм моральності, культури, патріотизму і громадянськості.

ДЖЕРЕЛА

1. Гражданское общество: истоки и современность : кол. монография / науч. ред. И.И. Кальной, И.Н. Лопушанский. — СПб. : Юридический центр ПРЕСС, 2006. — 492 с.
2. Горбань А.В. Интеллигенция как структурообразующий элемент гражданского общества : [монография] / А.В. Горбань. — Симферополь : ИТ АРИАЛ, 2010. — 280 с.
3. Веселов В.Р. О противоречиях нравственно-этического подхода к истории интеллигенции / В.Р. Веселов // Нравственный императив интеллигенции. Прошлое, настоящее, будущее : тез. докл. Междунар. науч.-теорет. конф., 23–25 сент. 1998 г. — Иваново : Иванов. ун-т, 1998. — 467 с.
4. Роль интеллигенции в формировании идеологии среднего класса : монография / науч. ред. А.В. Горбань, И.И. Кальной. — Симферополь : Синтагма, 2010. — 460 с.

5. Кальной И.И. Интеллигенция в условиях исторических вызовов / И.И. Кальной // Феномен философской критики в культуре российского серебряного века : сб. науч. ст. — Полтава : ООО «АСМИ», 2009. — С. 292–300.
6. Колодій О.С. Понятійна структура категорії «патріотизм» / О.С. Колодій // Вісник Житомирського держуніверситету. — 2010. — № 49. — С. 71–75.

In this paper the social phenomenon of patriotism is comprehended through the search for the subject of patriotic national ideology formation. The subject of the study is intelligentsia, as a certain resource of modernization of society, its spiritual mentor, an intellectual guide, an intellectual minority with a guideline for finding ideas that should be the basis of the response to another historic challenge. It has been postulated the appeal to the socio-philosophical discourse of the study of the declared problem, which involves consideration of the concept of "intelligentsia" itself, revealing its potential and how the intelligentsia is able to solve the problem in the condition of transitional society, where historical challenges face their worthy responses.

Key words: *intelligentsia, patriotism, society, subject of public relations, ideology, civil society.*